

ATATÜRK'ÜN ÜNİVERSİTE REFORMU'NUN 60. YILINDA YERBİLİMLERİ ÖNCESİ ve SONRASI

Önder ÖZTUNALI

İ. Ü. Mühendislik Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Avcılar-İstanbul

GİRİŞ

İnsanoğlunun evrendeki ve onun parçası dünyadaki varoluşunun başlaması ile doğa ile olan savaşı da başlamıştır. Günümüze kadar süre gelen bu savaş, insan uygarlığının ölçütü olarak kullanılmaktadır. Ve denilebilir ki insanlar, en ilkel çağlardan beri yerbilimleri ile uğraşmaktadırlar. Hatırlayalım lütfen; Doğanın, insanın bugünkü uygarlığının temeli olan doğal kaynaklarının tüketimi, yazılı tarihin başladığından çok daha önceki evrelerde başlamıştır. Ellerimizden sonra kullanmaya başladığımız ilk aletler, özenle aranıp bulunması gereken uygun taşlardan yapılmıştır. Killi toprak, çanak, çömlek, testi, küp gibi kap üretiminde kullanılmış, un öğütme için gerekli özelliklere sahip **değirmen taşı** keşfedilmiştir.

Taş devrinden sonra gelen Bakır, Bronz ve Demir Çağlarında ise bugünkü anlamda da gerçek madencilik işletmeleri başlamıştır. Nitekim Doğu Asya'da Çinliler, Orta Asya'da Türk Kavimleri, Batı Asya'da Mezopotamya Kavimleri, Anadolu'da Hititler, Batı Anadolu Kavimleri, Eski Mısırlılar ve Eski Yunanlılar ihtiyaçları olan doğal kaynakları bilinçli olarak aramış, bulmuş ve işletmişler ve buna paralel olarak da uygarlıklarını doruk noktalarına çıkararak kavimler olmuşlardır.

İnsanların ilgisini toplayan herşey, zamanın olanak sağladığı düzeyde araştırma konusu olur. Bu kavimler de element halinde zuhur eden bakır, altın, gümüşten başka bakır, kalay ve özellikle demir cevherlerini biliyorlardı ve bunları arayıp bulmanın ve işletmenin deneyimlere dayanan ampirik yöntemlerini ortaya koymuşlardı. Nitekim Orta Asya'da ve Anadolu'da gözlemlediğimiz maden işletme galerileri, hala hayranlık uyandıran bir bilgi ve teknik düzeyinin kanıtlarıdır.

Yazılı tarihte yerbilimlerine ait ilt eserlere M. Ö. 4. ve 3. yüzyıllarda Aristoteles ve onun öğrencisi olan Theophrast'ın yazılarında rastlıyoruz. Daha sonra ilk doğa bilimcilerinden sayılan ve gözlem için gittiği Vesüv'ün patlaması ile M. S. 79'da yaşamını yitiren Plinius'un 4 monografisi, yerbilimlerinde bilimsel çalışmaların o günkü düzeyinin temel yapıtlarıdır.

Ben bilimsel evrimin, uygarlık yarışında, bir sarkaç gibi doğu, batı arasında gidip geldiğine inanlardanım. Nitekim Orta Çağın ilk ve orta evrelerinde, dinsel baskının koyu karanlığına gömülen, diğer bilim dallarında olduğu gibi, yerbilimlerinde de kesin bir suskunluğa bürünen Avrupa'ya karşı, Yakın ve Orta Asya, bilim ve uygarlıkta yüce ürünler vermeye başlamışlardır. Örneğin Horosanlı bir Özbek olan (El, Al) **Buruni, M. S. 11.** yüzyılda doğa bilimlerini sadece gözlem, yorum ve felsefeden kurtararak yerbilimlerine de fiziksel-matematiksel ölçütleri getiren ilk bilim adamıdır. Yine Horosan doğumlu olan bir başka yüce bilgin İbni Sina, tıp ve kimya'ya yaptığı katkılar yanında, "**Taşlar hakkında Yazı**" isimli eseriyle yerkürenin katı kabuğunu meydana getiren varlıkların sistematüğünü yapan ilk bilim adamı olmuştur. **İbni Sina**'nın bu dörtlü sistematüğü: 1- Taşlar ve mücevher taşları, 2- Yanabilen veya küükürtlü maddeler, 3- Tuzlar, 4- Metaller, uzun süre temel sistematik olmuştur ve bugün dahi, istenirse, ufak tefek terim rötuşları ile pek âlâ kullanılabilir. Nitekim

Dinsel baskının egemen olduğu Avrupa'da Krallar ve diğer asiller, Orta Çağdaki Türk-İslam ülkelerinin zenginliğinin kaynağını, yani bilimin gücünü, teşhisten uzak kalmışlar ve Horosan'da Şam'da, Bağdat'ta gerçekten tonlarla ölçülen asil Metal ve mücevherat zenginliğini, Türk-İslam bilginlerinin keşfettikleri "Akıllılar Taşı"na bağlamışlardır. Bu taşın yardımı ile "sade" veya "hatalı" maddelerin asil metallere, herşeyden önce altına dönüştürebildiğini sanmışlardır. Gerçekten de Avrupa'da yüzlerce yıl adına "alşimist" denen kişiler arsen, küükürt, su ve civayı ve ellerine ne geçerse onları da karıştırarak altın elde etmeye uğraşmışlar ve gerçek dışı spekülasyonlarla doğadan ve doğa bilimlerinden uzaklaşmışlardır.

Bilim evrimi sarkacının batıya doğru kayışı, rönesans hareketleri, hiç kuşkusuz Türk-İslam cebirinin, geometrisinin, kimyasının, fiziğinin, tıbbının ve yerbilimlerinin latinceye tercüme edilmesi ile başlar. Nitekim **İbni Sina, Avccenna** adı ile batıya mal edilmiş ve onun mineral sistematüğü, şimdi Doğu Almanya'da olan Chemnitz şehrinin hekimi ve belediye başkanı olan **Georg Agricola** tarafından 16. yüzyılın ortalarında yeniden

ele alınarak neşredilmiştir. İşte batı kaynaklarında modern yerbilimlerinin kurucusu sayılan Agricola, bu Agricola'dır.

İnsanlık tarihinin şu cilvesine bakınız ki, İbni Sina sistematliğini Saksonya, Bohemya, Cornwall vs. gibi madencilik bölgelerinden elde edilen deneyimlerle pekiştirerek doğal kaynakları tanıma, bulma ve işletmede bilimsel evrimi sürdüren bu kez Avrupa olmuştur.

Buna mukabil Yakın ve Orta Asya'da insanın yarattığı zekası bu konulardan uzaklaştırılmıştır. Bunun en tipik örneğini, Osmanlı İmparatorluğunda görüyoruz;

Doğal kaynaklarını yabancı istismara terkedenler, enerji, ulaşım, teknoloji ve sanayi üretimlerini de yabancı ellere terketmek zorundadırlar. Bu Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılında da böyle olmuştur. Ve nihayet hepimizin bildiği olaylarla, suni nefeslerle ayakta tutulmaya çalışılan bu imparatorluk çöküp gitmiştir.

Bu çöküntünün bağrından yükselen Türkiye Cumhuriyeti, doğal kaynaklar açısından, diğer bilim dallarında olduğu gibi Jeoloji biliminin uygulama alanları olan maden, kömür, petrol, su kaynakları, tabii afetler vs. gibi sorunlar açısından hazin bir miras devir almıştır.

Doğal kaynaklarına, kendi özvarlığına sahip çıkmak büyük kurtarıcı Atatürk'ün ana hedeflerinden biri olmuştur. Bu amaçla 1920'li yılların sonlarında Cumhuriyetimizin temelini teşkil eden devrimlerini birbiri ardından sıraladıktan sonra gerçekleştirdiği Üniversite Reformu ile 1933'ten itibaren ülkenin çağdaşlaşmasını sağlayacak yüksek öğrenimli elemanların yetiştirilmesini amaçlamıştır.

Bu sunuşumda Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, eşsiz kahraman, eşsiz devlet adamı, eşsiz dahi Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyetle Jeolojide 1933'te bulunulan noktadan bugün varılan noktayı değerlendirerek yakın gelecekte neler yapılmalıdır konusunda görüşlerime de değinmek istemekteyim.

1933 Reformu Öncesi

18. ve 19. Yüzyıllarda kendisini doğabilimleri arasında kabul ettirmiş yerbilimlerindeki gelişmeler, Osmanlı bilim yaşantısına pek az ve çok geç yansımıştır. Rahmetli hocamız Hamit Nafiz Pamir'e göre bunun asıl nedeni, skolastik metodların ve medrese öğretiminin, uzun zamanlardan beri memlekette kökleşmiş olmasıdır. Medreselerde "ümme terbiyesi", yani gözlem, inceleme, deney ve eleştiriye hiçbir yer vermeyen, yalnız ayetlerin, hadislerin ve diğer metinlerin şerh ve tefsirine dayanan, anadil yerine arapçanın egemen olduğu bir öğretim metodu izlenirdi. Gerçekten de 13. - 14. Yüzyıla kadar süren, çoğu Türk-Orta Asya kökenli doğabilimcilerin nesli sonradan kurumuş ve onların yerine, onları aşan bilimadamları yetişmez olmuştur. Yerbilimleri konularında ancak 17. asrın ortalarından itibaren bazı kırıntılara rastlıyoruz: Macar asıllı İbrahim Müteferrika, "Usulül Hike-mi fi Nizamül Umum" başlıklı eserinde Coğrafyanın

önemini vurgular (1644). Kâtip Çelebi, "Tuhfetükibar fi Espar" adlı eserinde (1645) ve "Cihannüma" kitabında (1648) bazı yerbilimleri satırlarına yer vermiştir. Fransız Ellie de Beumont tarafından yazılan ve Osmanlıcaya "İlmü Tabakat ül' Arz" adı ile Mehmet Ali Fethi Efendi tarafından çevrilip 1852'de yayınlanan kitap, literatürümüzün ilk jeoloji kitabıdır ve orta öğretime yönelik ders kitabı niteliğindedir.

Bu devirlerde jeolojik çalışmalar, ülkeye gelen bazı yabancı araştırmacıların faaliyetleri ile sınırlıdır. Tanzimat Hattı Hümayunu (1839) bu araştırmacıların arazi çalışmalarını daha güvenli ve kolay gerçekleştirebilmelerini sağlamıştır. Tanzimattan önce memleketin içi yabancılara hemen hemen kapalı olduğundan tektük seyahat gözlemlerine dayalı bilim yapan o zamanın Avrupalı araştırmacıları için Osmanlı arazisi, merak edilen, gizemli bir arazi idi. Bilimsel tecessüs yanında bu tür seyahatlerin misyonerlik, madenlere yönelik ekonomi amaçlı, arkeolojik siyasi veya askeri istihbarat yönlerinin de ağır bastığı bilinmektedir. Az da olsa meşakkatli ve riskli seyahatler yapmıştı bu insanlar. Bunlardan örneğin İspanyol Bedia V. Lebligh, Ali Bey takma adı ile (1818); İsviçreli Ludig Bruckhard Hintli müslüman Şeyh İbrahim adı ile (1817); İngiliz Buckingham, Abdullah düzme adıyla do-laşım bilgi toplamışlardır (1825).

Tanzimattan sonra jeolojik bilgi ve bulgu da üretelen olmuştur. Çeşitli neden ve görevlerle gözlem yapan bu araştırmacılar arasında üç ciltlik bir eser bırakan İngiliz Hamilton (1841-44), altı ciltlik bir coğrafya-jeoloji-paleontoloji serisi yazan Prusyalı Tchihatcheff (1847-1863), Balkan Yarımadasını inceleyen Fransız A. Viquesnel (1868), Rumeli demiryolu hattının jeolojisini yapan Avusturya jeologları F. Von Hochstaetter ve Pr. Toula (1870), Batı Anadolu jeoloji ve morfolojisini araştıran Alman Philippson (1902-04) ve Doğu Anadolu'da çalışan Oswald (1912), en önemlileri olarak sayılabilir.

Yükseköğretimde jeoloji dersi ilk defa "Mektebi Tıbbiye-i Şahane" yüksekokulunda Dr. Abdullah Bey tarafından verilmiştir (1850). Viyana doğumlu, adı Hammerschmidt olan ve Macaristan üzerinden Türkiye'ye gelmiş bir hekim olan Dr. Abdullah Bey, gönderildiği Şam'da müslüman olduktan sonra tekrar İstanbul'a Mektebi Tıbbiye'ye dönmüş (1869) ve ölümüne kadar (1873) burada "İlmi Arz ve Maadin" derslerini vermiştir. "İlmi Arz ve Maadin" isimli Fransızca yazılmış kitabını, yardımcısı Dr. Lütfi Bey Türkçeye çevirmiştir. "Tavsifi Ahcar", "Tavsifi Tabakat" Tevellüdü Ahcar", ve "Tevellüdü Arz" başlıklarını taşıyan bu dört bölümlü kitap sayesinde o zamana göre oldukça yeni jeoloji bilgileri ve terimler ilk defa dilimize girmiştir. Dr. Abdullah Bey'den sonra Dr. İbrahim Lütfi Bey ve daha sonra Dr. Esat Fevzi Bey, Tıbbiyede jeoloji derslerinin verilmesini sürdürmüşlerdir.

Mektebi Harbiyede jeoloji muallimi olan Lecoq Paşa tarafından yazılıp Türkçeye çevrilen (1854) "Ameli İlmül Arz" isimli önemsiz bir kitap göz ardı edilirse, bi-

limsel niteliği olan ikinci türkçe kitap 1891 da yayınlanmıştır. Kitabın yazarı Halil Etem Bey'dir. Kendisi 1900 yılında Darülfünun Şahane adıyla yeniden açılan İstanbul Darülfünun "Ulumu Tabiye Şubesi" müderrisliğine tayin olunmuştur. Kitabın ismi olan "İlmi Maadin vel Tabakatülarz" aynı zamanda 1909'a kadar verdiği jeoloji dersinin de ismidir. Maden Mühendisi İbrahim Etem Paşanın oğlu ve Topkapı Müzesi kurucusu Hamdi Beyin kardeşi olan Halil Etem Bey, Viyanadaki Kimya ve Maden tahsili sürecinde feyiz aldığı hocaları Hochstaetter ve Toulou'dan öğrendiklerini bu kitapta toplamıştır. Halil Etem Bey, 1909'da İstanbul Şehir Eminliğine tayin olununcaya kadar hoca ve araştırmacı olarak özgün çalışmalarla jeolojiye katkılar yapan ilk yerbilimcimizdir. 1909 yılında rahmetli Hamit Nafiz (Pamir) hocamız, İsviçre'ye yerbilimleri tahsili yapmaya gönderilmiştir. Herhalde Darülfünunun "Tabiye Şubesinin" jeoloji programının eleman ihtiyacının karşılanması düşünülmektedir.

Sultan Mecit zamanında Reşit Paşatarafından 1869'da açılan Darülfünunun, müstebitlerin ve meteasip ricalin keyfi kararlarına çok ibret verici, açılıp kapanmalarla süregelen bir geçmişi vardır.

1913 yılında Salih Zeki Beyin başkanlığında yeniden açıldığında kadınlar kısmında Dr. Müştak Bey, erkekler kısmında eczacı Mazhar Hüsnü Bey "İlmi Arz" derslerini veriyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı sürecinde bilinen nedenlerle varolan Osmanlı-Almanya yakınlaşmalarının sonucu Darülfünun'a davet edilen Alman Hocalar arasında Jeoloji için Prof. Walter Penck'de vardı. Hamit Nafiz Bey, askerlik görevi için yurda çağrılmıştı. Doktora çalışmasını yarıda bırakmak zorunda kaldı, döndü, ancak kışla yerine, "İlmi Arz ve Maadin" Muavinliğine atanma sürprizi ile karşılaştı.

Penck ve Pamir uyumlu çalışarak yeni bir enstitü organize ettiler, yalnız tedarik ile yetinmeyerek özgün jeolojik çalışmalar yaptılar ve Türkiye'de ilk jeoloji makalelerini "Darülfünun Ulumu Tabiye Mecuası'nda yayınladılar. Bu umut vaat eden dönem uzun sürmedi. Yeni düzenlenen Enstitü (Abdülkerim Paşa Konağı) ünlü Vefa Yangınında kül oldu (1918) Aynı yıl bütün Almanlar, dolayısıyla Penck'de Türkiye'den uzaklaştırıldı.

1920'de Darülfünuna Dr. Müştak Bey, Maden Mühendisi Damat Kenan Bey ve Salih Zeki Bey'in oğlu Malik (Sayar) Bey jeoloji ve mineraloji dersleri için atanmışlardı. Kenan Beyin yurt dışına sürülmesiyle Hamit Nafiz Bey tekrar Darülfünuna tayin edilmiştir (1923).

1923-1933 sürecinde Malik Sayar ve Hamit Nafiz Pamir hocalarımız, Zeynep Hanım kongamda, Jeoloji Enstitüsünü yeniden ihya etmişlerdir. Bu arada Strasbourg Üniversitesinden Prof. Chaput, bu genç araştırmacılara katılarak çeşitli ekskursiyonlar düzenlenmiştir (1928-1930). Bu dönemde Hamit Nafiz (Pamir), jeoloji tarihemizin latin harfleriyle basılmış ilk kitabını yayınlamıştır: "Arziyat" (1928).

Kemal Erguvanlı'ya göre ilk jeoloji neşriyatının yapıldığı 1852'den latin harflerinin kullanımına başlandığı 1928'e kadar yayın sayısı 30'dur. Bunların 24'ü yabancı dilden çeviri ve derleme, 6 adedi yararlı türkçe kitaplardır.

1933 Üniversite Reformu

31.5.1933 tarih ve 2253 sayılı kanun ile Darülfünunun yerine "İstanbul Üniversitesi" kuruluşu ile başlayan reform sürecinde "Ulumu Riyaziye ve Tabiye Şubesi" yerine "Fen Fakültesi" kurulmuş oldu. Eski hocalardan sadece üçü Ali Yar (Matematik), Fahir Yeniçay (Fizik) ve Hamit Nafiz Pamir (Jeoloji) bu Fakültede yeniden görevlendirildiler. Malik Sayar, önce Pertevniyal Lisesine sonra Yüksek Mühendis Mektebine (Şimdiki İTÜ) tayin olundu.

Hamit Nafiz Pamir hocamız o günleri ve sonraki gelişmeleri şöyle özetlemiştir:

"Bundan sonra Fen Fakültesinin bütün kürsülerine Almanyadan profesörler getirilmiştir. O zaman Jeoloji ayrı ayrı kürsüler olmadığı için, ilk reform senesinde, bütün ders ve laboratuvarlar benim üzerimde kalmıştı, hattâ bir asistan da yoktu. Sonradan Almanya'da tahsilini bitirmiş olan Dr. Ahmet Can Okay, Malche heyeti tarafından doçent olarak tayin olunmuştu. 1930'dan beri Dijon profesörlüğüne tayin olunarak memleketine gitmiş olan Prof. Chaput, 1934'te Paris elçiliğimiz delaletiyle tekrar davet olunmuştu. Fahri asistan olarak ta henüz talebemizden olan Suat Erk alınmıştı. Prof. Chaput İstanbulda 2 sene kadar kaldıktan sonra Dijon üniversitesine gitmiş ve yerine İsviçreli Prof. Parejas getirilmiştir. Bu tarihten itibaren Avrupada tahsillerini ikmal etmiş olan Fuat Baykal, Enver Altınlı, İhsan Ketin ve Nuriye Pınar asistan olarak Jeoloji camiasına iltihak etmişlerdir."

"Böylece 1915'ten itibaren zaman zaman üç değerli yabancı profesörle ve 1935'ten itibaren de enstitü camiasına iltihak eden değerli asistan arkadaşlarıyla takviye olunan jeoloji öğretimine, yeni hamlelerle canlılık ve yeni metotlar girmiştir. Birçok doktoralar yapılmış, asistan arkadaşlar Doçent olmuşlar ve pekçok öğrenci yetişmiştir. Bunların bazıları sonradan kurulan üniversitelerin öğretim üyeleri olmuşlardır.

1935'te Jeoloji enstitüsünün Hükümet nezdinde müessir ve ısrarlı teşebbüleri ve verilen projelerle, memleketin sistemli surette jeolojisinin tetkiki, yeraltı servetlerinin aranması, ve jeoloji haritasının yapılması amaçlarıyla "Maden Tetkik ve Arama (MTA) Enstitüsü" kurulmuştur. Birkaç sene sonra da Devlet Su İşleri Dairesi'nde (DSİ), Yeraltı Suları Şubesi tesis olunmuştur. Hiç Şüphesiz bu müesseselerin kurulması, Jeolojinin memlekette gelişmesi, yetişecek gençler için çalışma sahalarının sağlanması bakımından büyük bir önem taşımakta idi. Bu suretle üniversitelerde jeoloji öğretim üyelerine ve jeoloji öğrenimi yapmış olan mezun gençlere bilgilerini uygulamak için bir meslek edinmeleri imkânı hazırlanmış oluyordu. O zamana kadar bu mezunlar yalnız li-

selerde tabiiye dersleri öğretmenliği yapıyorlardı. Programlarımızda yapılan değişikliklerle, jeoloji bütün Tabiat Bilimleri grubundan ayrılarak, müstakil bir disiplin halini almıştır."...

"Maattessüf 28 Şubat 1942 gecesini 1 Marta bağlayan gecede, korkunç bir yangın, Zeynep hanım konağı ile beraber Jeoloji Enstitüsünü de yok etmiştir. Ne kütüphanesinden, ne koleksiyonlarından, ne de öğretim malzemesinden hiçbir şeyi kurtarmak mümkün olamamıştır."...

"Buna rağmen, önemi artık anlaşılmış olan jeolojinin memlekette yerleşmesine engel olanamıştır. Yeni yetişmiş olan profesör, doçent ve asistanların gayret ve yardımlarıyla yangınlara sahne olan yerlerde bugünkü jeoloji müessesesi yeni kürsileriyle yükselmiştir. Burada yeniden kurulan Enstitüde, İstanbul Teknik Üniversitesindeki Maden Fakültesi'nde, Ankara Üniversitesi'nde, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde ve diğer yeni kurulan üniversitelerde değerli yeni öğretim üyeleri, jeolojiyi daima yenileşen hamlelerle geliştirmişlerdir."...

"Gördüğümüz vechile ne Tanzimattan evvel ne de Tanzimat devrinde, Balkan harbi nihayetine kadar açılıp kapanan ve tekrar açılan Darülfünunlarda, "İlmi Arz vel Maadin" kürsülerinde öğretim üyelerinin çoğu ya bir hekim, ya bir mühendis, ya da bir eczacı olmuştur. Hiçbiri ne bir jeoloji ekolü görmüş, ne de bir jeoloji ekolü kurabilmişlerdir. Arkalarında da bu bilimdeki öğretimi devam ettirecek ve araştırmalar yapabilecek bir kimse bırakmışlardır. O zamanki jeoloji öğretiminin müfredatı, basit bir lise seviyesinden daha ileri gidememiş, öğrencilere beş on taş, maden ve fosil isimleri ezberletilmiş; fakat bu bilimin asıl konusu, prensipleri, doktrinleri, amaçları hakkında bir fikir bile verilememiştir. Hele memleketin bilimsel ve ekonomik kalkınmasında bu yerbilimlerinin rolü olduğu kimsenin aklına bile gelmemiştir. Halbuki o zamana kadar jeoloji bütün dünyada gelişmiş ve yapılan araştırmalarla yeni bir takım problemler meydana çıkmıştı. Bizde ise bu gelişmeleri takibedecek kimse yetişmemişti. Walter Penck ile kurulan enstitü ile, jeolojinin önemi sezilmeğe başlamış, bilhassa 1935 üniversitesinde jeolojinin, yaratıcı bilimin hakimiyetinde olan ve geniş imajınasyon isteyen, tam tarifli bir bilim olduğu anlaşılmıştır. Üniversiteye girmiş olan yeni öğretim üyeleri vasıtasıyla, jeolojinin muhtelif dallarında alt kürsüler ihdas edilmiş, ve her dalda bilgilerini ve görgülerini genişletmek maksadıyla Avrupaya ve Amerikaya elemanlar gönderilmiştir.

Fikrimce Tanzimatın yapamadığı Rönesansı, Atatürk devrinde 1935 **Üniversite İnkılabı** jeolojide kısmen olsun yapabilmiştir."

1935 yılı, Türkiye yerbilimciliği açısından çok önemli bir yıldır. Yetişen yerbilimcilerin uygulamacı olarak istihdam edildikleri devlet kuruluşları, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Etiank, Devlet Su İşleri Dairesi, Elektrik Etüd İşleri gibi büyük kuruluşlar 1935'de

kuruldular. TPAO, DSİ, İller Bankası gibi daha da büyük kuruluşlar bunları sonradan izledi. Bunların paralelinde yerbilimleri eğitim ve öğretimi de geliştirdi ve çeşitlendirildi. Örneğin 1950'li yılların başlarında jeofizik bir yükseköğretim dalı olarak bağımsız bir bölüm haline geldi. Jeoloji lisansı bir meslek diplomasına dönüştü. Bir zamanların mütevazı "Jeoloji Enstitüsünden" oldukça özerk üç kürsü Genel Jeoloji, Tatbiki Jeoloji ve Mineraloji-Petrografi Kürsüleri gelişmişti.

Ben 1963 yılında İstanbul Üniversitesinde Jeoloji-Jeofizik Camiasında ders vermeye başladım. Başka bir deyişle Üniversite Reform hareketinin 30. yılından sonra yerbilimleri eğitim ve öğretiminde aktif rol aldım.

Ord. Prof. Hamit Nafiz Pamir Üniversiteden ayrıldı. Ankara'da beraber MTA'da çalışıyorduk.

Genel Jeoloji Kürsüsünde Başkan Prof. Fuat Baykal'ın yanında İstanbul Üniversitesi çıkışlı, Muammer Dizer'e göre "İkinci kuşak" öğretim üyeleri Prof. Atife Dacı (Dizer) ve Prof. Mehmet Akartuna görev yapıyorlardı.

Tatbiki Jeoloji Kürsüsünde Prof. Enver Altınlı ve Mineraloji ve Petrografi Kürsüsünde Prof. Ahmet Can Okay kürsü başkanlarıydılar. Daha sonraları bu kadroya Samime Artüz, Okay Eroskay ve Erdiç Kıpman öğretim üyesi olarak katıldılar.

Türkiye'deki kalkınma hamleleri bağlamında, maden, ekonomik jeoloji, petrol, baraj, deprem, jeoteknik hizmetlerde çalışan jeologların gereksinimlerini eğitim-öğretim programlarını yaratmak gereği doğdu. Türkiye Jeoloji Kurumu'nun sağladığı dialog ortamlarında, uygulayıcı çalışanlar ile eğitici çalışanlar arasındaki iletişim ürünü olarak 8 yarı yıllık lisans öğretimi, 10 yarıyılın "Yüksek Jeolog" çıkışlı bir 5 yıllık yükseköğretime dönüştürüldü.

Daha önceki lisans çıkışlı jeologlardan isteyenler fark dersleri vererek ve bir tez sunarak "Yüksek Jeolog" olabiliyorlardı. Bu ilk aşamada, çeşitli kuruluşlarda çalışan jeologlarımız, yaptıkları önemli bir jeoloji çalışmasını tez sunuşuna dönüştürdüler. Jeoloji Arşivimizde büyük bir zenginlik oluştu.

Uygulayıcı kuruluşlarda çalışanlar, "Yüksek Jeolog" ünvanının sorunlarını çözmediği gerekçesiyle, eğitim-öğretim kuruluşlarıyla yeniden dialog kurdular. O sıradaki mevzuat değişiklikleri de uygun bir ortam yarattığından "Yüksek Jeolog" ünvanı intibaki, isteğe göre "jeoloji mühendisi" veya "Yüksek Jeoloji Mühendisi" ünvanlı intibaklara dönüştü. En temel doğa bilimlerinden olan yerbilimlerinin, mühendislik bilimlerine dönüştürülmesi, temelde çok tartışılabilir bir husustur. Ancak Türkiye'deki meslek uygulamalarının gerçeği, jeoloji ve jeofizik yüksek öğrenimini, mühendislik yüksek öğrenimine itmiş ve bu suretle yerbilimleri yelpazesini altında toplanabilen örneğin fiziki coğrafya gibi dallardan kesin meslek ve yetki ayırımları ortaya çıkmıştır. Bu dönüşü-

mün, üniversitelerin yerbilimleri öğretimlerinin programlarında ve organizasyonunda önemli değişikliklere neden olduğu kesindir. Ancak buraya gelmeden önce İ. Ü. Jeoloji Kitaplığında saklanan tezlerin pek çoğunun bir Üniversitenin normal koşullarda hiç bir zaman ulaşamayacağı sayıda, çeşitlilikte ve hatta kalitede olduğuna işaret etmem gerekir.

Bu tezlerin bazılarının danışmanları veya jüri üyesi olan bizler Türkiye'nin jeolojisi ve uygulamaları hakkında üretilen bu uç bilgilere ulaşabilmenin olanağını bulduk.

Selçuk Bayraktar önderliğinde gerçekleşen bu jeologları "mühendisleştirme" hareketinin dolaylı da olsa, bir başka olumlu etkisi daha olmuştur.

Yerbilimleri Fakülteleri

Yerbilimleri disiplinlerinin temel bilim üremeleri yanında uygulamada ülke gereksinimleri için, özellikle Türkiye gibi, doğal kaynaklarına, enerji üretimine yerleşim yerlerine, jeoteknik hizmetlere, yoğun çevre sorunlarına çok disiplinli olarak yatırım yapıp ürünlerini almak durumunda olan ülkeler için vazgeçilemez bilim, teknik ve teknoloji disiplinleri oldukları, pratik yaşamın etkenleriyle, 1970'li yılların üniversitelerinin yerbilimleri öğretim üyeleri tarafından kavranmıştı. 1949-1979 yılları arasında Tatbiki Jeoloji Kürsüsünde, uygulamalı jeolojinin Türkiye'de yerleşmesi için çırpınan Prof. Dr. Enver Altınlı ile jeofizik bölümünün kurucusu Prof. İhsan Özdoğan, Fen Fakültesinin heterojen, temelde bilim aktarma ve üretmeye dayalı sistemlerinde yerbilimleri disiplinlerinin istenilen, beklenen ve gereken açılım ve atılımları yapamayacağı kanısına vararak, Yerbilimleri Fakültesi kuruluşu için ilk başvurularının yapılmasında öncülük yaptılar.

Bakınız, kendine özgü mantığı ve dili ile E. Altınlı ne diyor:"

"Üniversite için güdüm değil de, bilim, bütçe vb. alanlarında kendini yöneltme özerkliği kaçınılmaz bir temeldir. Üniversite yurdun geleceğini çatacak ve çatıştıracak olanları yetiştirir. Bu yolda sürekli değişimi ve evrimi benimsemiştir. Bilgide yenilik, yeni buluş ve programa gerçekleştirmede örgütlenme peşindedir. Yurdu yönetenlerle işbirlikli çalışma ortamı birçok üniversite sektörü için gereklidir. Bu arada jeolojinin ve yeni adıyla yerbilimlerinin yurtta yakın tarihte kazandığı dinamizm çok çarpıcıdır."...

"Öğretim dolaylı yanısıra uygulama sektörü kurum ve kuruluşları ile karşılıklı yararlılık ancak birbirinden haberli 5 yıllık gelişme programları ile gerçeklik kazanacaktır. Öğrencilerin bu vadiye söz sahibi olma hakkı ancak, önce çırak-kalfa-usta aşamalarından geçtikten ve meslektan deneyim kazandıktan sonraki önerilerine kalmalıdır. Örg. yurdun fosfat aramalarının öğretim-uygulama-teknik-teknoloji yönünde bağdaşıklık sağlanmasını gerektirir. Yine kömür-sudan elektrik-nükleer santrale görece ağırlık seçimi, gerekli personelin önceden yetiştirimi,

dünya ölçüsünde deneyimlerle olasıdır. Ecnebi danışman ancak Türk sorumlusu ile belli bir sorunda işbirliği ile çalışırsa verim sağlar. Ecnebiye iş gösterme değil de, deneyiminden geçici yararlanma yeğlenmelidir. Saf bilim, uygulama, teknik ve teknoloji karışıklıkları düşürülmeden birbirini tümler bir bütün olarak gözetilmeli, birinin yararına fakat öbürünün zararına yönelim önlenmelidir. Çeşitli diplomalar çatışmalar yol açmayacak biçimde örgütlenmeli, örg. mühendis-yüksek mühendis, üniversiteli-akademili çatışmasına fırsat bırakılmamalıdır."...

"İstanbul Üniversitesi Yurt içinde ve dışında önderliği Yerbilimleri Fakültesi ile mutlaka sürdürecektir. Bilinçli, planlı, programlı ve orta çabalı politika ergeç üstün başarı ile sonuçlanacak ve yurdun doğa zenginliklerinden rasyonel yararlanmaya önderlik edecektir."

Uzun ve meşakkatli formalitelerin tamamlanmasından sonra Haziran 1978'de İstanbul Üniversitesi Yerbilimleri Fakültesi ilk kurulu, hükmi şahsiyetini temsil edecek olan kurucu dekanını seçmek üzere toplandı. Fen Fakültesinden ayrılarak ilk Fakülte kuruluna katılan kurucu öğretim üyeleri: Genel Jeoloji Kürsüsünden Profesörler, Fuat Baykal (Başkan), Atife Dizer, Mehmet Akartuna, Doç. Dr. Orhan Atan; Tatbiki Jeoloji Kürsüsünden Profesörler Enver Altınlı (Başkan), Okay Eroskay, Doç. Yücel Yılmaz; Mineroloji-Petrografi Kürsüsünden Profesörler Önder Öztunalı (Başkan), Samime Artüz, Doç. Erdinç Kipman; Genel Jeofizik Kürsüsünden Profesör İhsan Özdoğan (Başkan), Doçentler Hüseyin Sosyal, Cahit Çoruh, Taner Bulat; Tatbiki Jeofizik Kürsüsünden Prof. Mehmet Dizioğlu (Başkan), Doçentler Ali Yaramancı ve Ali Keçeli idiler.

İlk kuşak hocaları ve Kürsü Başkanları olan Baykal, Altınlı ve Özdoğan'ın istekleri doğrultusunda, ekseriyetle kurucu ve ilk dekanlığa seçildim.

Karadeniz Teknik Üniversitesinde Prof. Altan Gümüş, Ege Üniversitesinde Prof. Özcan Dor'a'da o üniversitelerde kurulan Yerbilimleri Fakültelerinin dekanlıklarına seçilmişlerdi.

Çok büyük bir sevk ve yoğun bir mesai ile, iki bölümlü, "Jeoloji Mühendisliği Bölümü" ve "Jeofizik Mühendisliği Bölümü" yeni Fakültemizde yeni "Mühendis" ve "Yüksek Mühendis" ünvanı veren çağdaş programlar hazırlandı. Doktora çalışmaları ve diğer araştırma projeleri hızlandı ve çoğaldı. Ulusal ve Uluslararası bilgi ve bilimsel işbirliği sağlandı, yoğunlaştırıldı. Mineral Teknolojisi, Petrol ve Doğalgaz Araştırmaları için Organik Jeokimya, Yeraltı ve Yerüstü suları, Baraj Etüdüleri ve Jeoteknik Hizmetler, Depremlerin Önceden Belirlenmesi, Sismoloji, Maden ve Kömür Aramacılığında Jeokimyasal ve Jeofiziksel Yöntem Uygulamaları ağırlıklı konularda projeler üretildi ve uygulandı.

Avcılar Kampüsünde kırkikibin metrekare toplam alanı bir Fakülte İnşaatı projesi yaptırıldı ve inşaat ihalesine geçme aşamasına ulaşıldı. Bu Fakülte Binası

Kompleksi içinde, halen de hiçbir müslüman ülkede olmayan çok yönlü bir "Tabiat Tarihi Müzesi"nin gerçekleştirilmesi öngörülmüştü. Yeni binalarda jeoloji ve jeofizik programları ile yetinilmeyerek yerbilimlerinin çok disiplinli karakteri gereği, jeodezi, deprem, neotektonik, uzaktan algılama teknikleri, mineral teknolojisi gibi yeni programlarla lisans, lisansüstü ve araştırma hizmetleri gerçekleştirilecekti.

Diğer Yerbilimleri Fakülteleri de benzer heyecan, arayış ve uygulamalar içindeydiler. Aramızda iyi bir anlayış ve destek birliği vardı.

1982 yılı yaz aylarında, Türk üniversitelerinde anlaşılması zor, inanılması zor bir suni deprem oldu. Bu depremden Yerbilimleri Fakülteleri de nasiplerini aldılar. Başka ilgili-ilgisiz Fakülteler ile birleştirilerek Mühendislik Fakültelerinin birer bölümü haline getirildiler.

Üniversitelerin görüşü alınmamıştı. İlgili devlet kuruluşlarının görüşü alınmamıştı. Aynen Darülfünunu açıp kapayan müstebitlerin, müteassıpların yaptıkları gibi yapılarak Yerbilimleri Fakültelerinin hukuki varlıklarına son verildi.

Duygusal taassubun sonucu muydu? Meslekî cehaletin sonucumuydu? Tabiat Tarihi Müzelerinin getireceği aydınlıktan mı korkuluyordu? Yerbilimlerinin Büyük ve Müreffeh Türkiye'ye mümkün ve gerekli katkısı mı olabildiğince engelleniyordu?

Bilemiyorum.

Gerçek şu ki 1982 yazında, Orman ve Eczacılık Fakülteleri gibi geleneksel ihtisas fakülteleri dışında özenti ile değil, Türkiye'nin kalkınma hamlesine insan gücü çağdaş ve uluslararası düzeyde bilgi ve bulgu üreten fakültelere olan ihtiyaçlar nedeniyle kurulmuş olan Kimya Fakülteleri, Yerbilimleri Fakülteleri, Gıda Fakülteleri, Tekstil Fakülteleri gibi fakülteler yok edilip çok dallı ve kollu Mühendislik Fakültelerinin bölümleri haline getirildiler. Gelişmeleri ve etkileri sınırlandırıldı ve güdüleştirildi. Zalimce yapılan o istibdat dönemi uygulamalarını, o zaman olduğu gibi şimdi de kınamamak mümkün mü?

Yerbilimleri Fakültesinin bölümlleştirilmesinden kısa süre sonra yalnız programı, misyonu ve heyecanı değil, kadrosu da dağıldı. Örneğin Jeofizik Mühendisliği Bölümünde, Prof. Dizioğlu ve Prof. Sosyal'ın vefatları, Prof. Özdoğan'ın ve Prof. Yaramacı'nın emekliye ayrılmaları, Doçentler Cahit Çoruh, Taner Bulat, Ali Keçeli, Ahmet Mete Işıkar'ın başka fakülte ve üniversitelere gitmeleri sonucu 1980'li yılların ortasında o bölümde "kurucu" hiçbir öğretim üyesi kalmadı. Jeoloji Mühendisliği Bölümünde ise Prof. Altunlu, Prof. Dizer ve Prof. Akartuna'nın emekli olmaları, Prof. Artüz'ün vefatı ve Doçentler Orhan Atan ve Yücel Yılmaz'ın başka üniversitelere gitmeleriyle 1980'li yılların ikinci yarısında, kuruculardan benimle beraber sadece Bölüm Başkanımız Prof. Eroskay ve Prof. Kipman kaldılar.

Ancak Hamit Nafiz Pamir hocanın da belirttiği gibi, İstanbul Üniversitesi Jeolojisi öğretim üyesi yetiştirmekte gerçekten üretkendir. Sayıları hızla artan Jeoloji Mühendisliği Bölümlerine olduğu gibi kendi gereksinimini de karşılayacak öğretim üyelerini kolaylıkla yetiştirmiştir.

Büyük çoğunluğu Yerbilimleri Fakültesi oluşumuna ve heyecanını asistan olarak katılmış, o programların uygulama ve araştırmalarında ivme kazanmış bu yeni kuşağın öncüleri Prof. Mehmet Önalın, Prof. Okay Gürpınar, Prof. Mefail Yeniyol ve Prof. Namık Yalçın oldular.

Prof. Engin Meriç yuvaya dönmüş, Prof. Osman Yılmaz aramıza katıldı. Doçentler Doğan Alp, İzver Tansel, Simav Bargu, Şener Üşümezsoy, Sinan Öngen, Şükür Ersoy, Yardımcı Doçentler; Ayhan Erdağ, Semih Ulakoğlu, Ali Malik Gözübol, Teoman Emre, Hasan Emre, Hayrettin Koray, Hüseyin Öztürk ve diğerleri bir kadro zenginliği oluşturmuştur.

Bu arada başlangıçta Yerbilimleri ve Kimya Fakültelerinin 4 bölümünden oluşan mühendislik Fakültemiz 14 Bölümlü bir Fakülte haline getirilmişti. Her biri birbirinden seçkin, her biri bir birinden önemli bu 14 mühendislik bölümünün beherinin, fakülte içinde değil atılım yapması, yasanıma göre yedi kişiden oluşan yönetim kurulunda bir temsilci bulundurması dahi olanaksızlaştı. Böyle durumlarda gruplaşmalar, klikleşmeler kaçınılmaz olur. Bazı bölümlerin (mevcudun en az yarısının) yönetimde sorunlarını anlamaları, belirsiz süreçlere kayar.

Durumu göreceli olarak düzeltmek ve Türkiye'nin son on yılındaki genel gelişme ve büyümesinden bile hiç bir pay alamadıkları için gerileme sıkıntısını yaşayan Kimya Bölümleri ve Jeoloji Mühendisliği Bölümü, kurumsallaşmış ama kösteklenmiş ihtisas fakültelerinin yeniden kurulması için başvurular. Mühendislik Fakültesi Kurulu coşkuyla başvuruya sahip çıktı. İ. Ü. Senatosu, Kimya Fakültesi ve Yerbilimleri Fakültesi'nin yeniden ihya edilmelerini oybirliği ile kabul edip gereği için Yükseköğretim Kuruluna müracaat etti. Bu doğrultuda, bize coşkuyla ve bilinçle destek veren kurulların yönetici ve üyelerine şükran borçluyuz. Üniversite, bu konudaki iradesini bir kez daha açıkça ortaya koydu.

Bu kararın gereği, yani İ. Ü. Yerbilimleri Fakültesi'nin yeniden kuruluşu, bazı bürokratik pürüzler nedeniyle, şimdilik ertelenmiş görünüyor.

Bu pürüzler mutlaka aşılacaktır, aşılmalıdır. Çünkü, eğer Kimya, Yerbilimleri, Gıda, Tekstil, Metallurji vs. gibi ihtisas Fakülteleri yok edilmemiş olsalardı, Orta Asya petrol ve doğalgaz sorunlarına ve çözümlerine, Körfez Krizinin getirdiği problemlere, GAP'ın sağladığı imkanlardan daha yoğun ve bilinçli yararlanmaya, Avrupa Birliği'nin ve genelde küreselleşmenin ilgili bilimsel, teknik ve teknolojik meselelerine daha yetkin, daha yetişkin ve daha motive bir yüksek öğretimli elemanlar ordusuyla şimdikinden çok daha kapsamlı yaklaşabileceği-

mizi, Üniversitelerin hiç değilse kendi iç organizasyonları hakkındaki iradelerine saygı duymayı unutmuş gibi görünen mercilerimizde de idrak edenlerin var olduğunu biliyoruz.

Sonuç olarak, Atatürk Üniversite Reformunun 45. yılında gerçekleştirilmiş olan aşamaya, aynı Reformun 60. yılında ulaşılmamış olmanın üzüntüsünü taşıyorum.

Sizlere bu anlamlı yıldönümünde, ihtisas kuruluşumuzun yeniden ihya edildiği müjdesini vermeyi çok istedim.

Ancak Altınlı hocamızın bize öğütlediği gibi "İstanbul Üniversitesi, yurt içinde ve dışında önderliği Yerbilimleri Fakültesi ile mutlaka sürdürecektir. Bilinçli, planlı, programlı ve orta çabalı politika, ergeç üstün başarı ile sonuçlanacak ve yurdun doğa zenginliklerinden rasyonel yararlanmaya önderlik edecektir." Prof. Eroskay, Prof. Kipman ve ben, biz geriye kalan "eski kurucular" kuşağı, çabalarımızı kuşkusuz sürdüreceğiz. biz hedefe ulaşamazsak, yukarıda isimlerini sıraladığım yeni kuşak, ki hepsinin hocası olmakla gurur duyuyorum, ve onlara katılanlar, mutlaka bizleri her bakımdan aşacaklardır.

Ülkemizin acil ihtiyacı olan bilimsel çalışmaların yoğunlaşacağı, geniş bir yelpazede ürünlerinin alınacağı ihtisas fakültelerinin yeniden kurulmalarının gerçekleşeceğine inancım tamdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Altınlı, İ. E., (1981),** Yurtta Yerbilimlerinin Yarımının Hazırlanmasında Geçmişler ve İstatistiklerden Yararlanılması, Atatürk'ün 100. Doğum Yılı, İ. Ü. Yerbilimleri Fakültesi Etkinlikleri, Konferans, 1-9.
- Akyol, İ. H., (1940),** Tanzimat I, 511-571.
- Erguvanlı, K. (1980),** Yerbilimlerini Mektebi Tibbiye'de ilk kez Türkçe okutan hoca İbrahim Lütfi Paşa Yeryuvarı ve İnsan, 5 (3-4), 9-12.
- Dizer, M., (1993),** İstanbul Üniversitesinde Modern Jeoloji Eğitiminin 60. Yılı, İ. Ü. M. F. Jeo. Müh. bölümü, Konferans, 1-14.
- Öztunalı, O., (1979),** Türkiye'de Jeoloji Eğitimi ve Sorunları, JMO Yayın No: 5.
- Öztunalı, Ö., (1981),** Türkiye'de Yerbilimlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını, Atatürk'ün 100. Doğum Yılı, İ. Ü. Yerbilimleri Fakültesi Etkinlikleri, Konferans, 10 sayfa.
- Öztunalı, Ö., (1982),** Türkiye'de Yerbilimleri ve Madencilik Politikası ve Bu Politikanın Oluşturulmasında TÜBİTAK'ın Rolü, Bay Grubuna Rapor, 14 sayfa.
- Öztunalı, Ö., (1993),** 540 Yıllık İstanbul Üniversitesinde Yerbilimlerinin Geçmişi ve Geleceği, Atatürk Üniversite Reformu, İ. Ü. M. F. Jeo. Müh. Böl. etkinlikleri, Konferans, 8 sayfa.
- Pamir, H. N., (1972),** Türkiye'de Yerbilimleri Öğretiminin Tarihçesi, Tatbiki Jeoloji Defteri No: 115.
- 1933 Öncesi Önemli Kaynaklar**
- Hamilton, W. J., (1837),** On the geology of the Princes Islands and On the Bosphorus. London-Edinburg, Phil. Mag. X., 473.
- de Verneuil, E., (1836-37),** Notice géologique sur les environs de const., Bull. Soc. Géol. de Fr., 1-VIII, 268-278.
- Boué A., (1840),** La Turguie d'Europe, Géologie I, 219-407.
- Tchichatcheff, P., (1866),** Le Bosphore et Constantinople, Paris.
- Viquesnel, A., (1868),** Voyage dans la Turquie d'Europe, Géologie II., 30-447.
- V. Hochstactter, F., (1870),** Die geologischen verhältnisse des östlichen Teils der europaischen Türkei, Jahrb. D. K. K. geo. R. A., 265-461.
- Philippson, A., (1898),** Bosphorus und Helesponat., Geogr. Zeitscher., IV, 16-26.
- Andrusov, N., (1900),** Kritische Bemerkungen über die Entstehungshypothesen des Bosphorus und der Dardanellen, Sitzungsbericht d. Na. Ges., Dorpa, XVIII, 278-400.
- English, Th., (1902),** Coal and Petroleum Deposits in European Turkey, Quat. Journal, 58, 150-162; 60, 243-275.
- Toula, Fr., (1903),** Der gerenwaertige Stand der geologischen Erforschung der Balkan-Halbinsel und des Orients, C. R. IX. Congr. Geo. Int. Wien.
- Cvivić, J., (1908),** Grundlinien der Geographie und Geologie von Mazedonien und Altserbien, Pet. Mitt., 162, 274-392.